

Калилова Ф.С.

СУЛАЙМАН ТОО – ОШ ШААРЫНЫН СИМВОЛУ

Калилова Ф.С.

СУЛАЙМАН ТОО – СИМВОЛ ГОРОДА ОШ

F.S. Kalilova

SULAIMAN TOO – IS A SYMBOL OF THE CITY OF OSH

УДК:235.24:133.521.4

Макалада Сулайман тоонун тарыхы жана анын изилдениши жөнүндөгү маалыматтар камтылган.

Негизги сөздөр: тоо, археология, кылым, тарых, жазуу, шаар.

В статье содержится информация об истории Сулайман горы и её изучении.

Ключевые слова: гора, археология, век, история, письменность, город.

This article deals with the information about the history of Sulaiman mountain and its researching.

Key words: mountain, archaeology, century, history, writing, city.

Ош шаары Кыргызстандагы эң байыркы, ал эми Борбордук Азиядагы эски шаар экени талашсыз. Кылым карыткан Ош шаарынын көркүнө көрк кошкон кооз жаратылышы, таза абасы, шаардын так ортосунан бөлүп аккан Ак-Буура дарыясы менен ыйык Сулайман тоосу буга ачык далил боло алат.

Ош тургун жайы* жөнүндө жазуу даректеринде миң жылдыктарды эскерсе, археологиялык казуулар үч миң жылдык тарыхы бар шаар экенин далилдөөдө. СССРдин илимдер академиясынын археология институтунун Ленинграддык бөлүмү тарабынан археолог, тарых илимдеринин доктору Ю. А. Заднепровскийдин жетекчилиги астында Фергана экспедициясы иш алып барган. Иш тажыйбасына таянып Ю. А. Заднепровский өзүнүн журналисттерге берген бир интервьюсунда «Мен бул аймактагы бир топ убакыттан бери казуу иштерин жүргүзүп иш алып барган адис катары Ош тургун жайын Трое шаары менен жашташ деп айта алам»¹ – деп айткан.

Ошондой эле биринчи миң жылдыктарда Ош аркылуу батыш менен чыгышты байланыштырган «Улуу жибек жолу» өткөн жана орто кылымдарда (VIII-X кк.) чоңдугу боюнча Ферганадагы эң чоң шаарлардын үчүнчүсү болуп түштүк Кыргызстандын борбордук бөлүгүнөн орун алган.

Шаарыбыздын символу катары бүгүнкү күнгө чейин жашап келе жаткан Сулайман тоосу жөнүндө айтып өтсөк, шаардын так ортосунда эркин чалкып жаткан, эң кооз ыйык тоо болуп, деңиз деңгээлинен 1106 метр, ал эми шаардан 175 метр бийиктикте орун алып, анын эң бийик чокуларынын бийиктиги 100 - 150 метр, узундугу 2 километр, туурасы 250 метр² аралыкта жайгашып өзүнүн өзгөчө түзүлүшү, жылма жана чукул өрлөрү менен башка тоолордон

айырмаланып турат. Уламыштар менен эл оозунда оозеки айтылып келинген маалыматтарга карасак Сулайман тоо тээ эзелтен бери эле диний сыйынуучу борбор катары эсептелүүдө.

Сулайман тоо өз кучагында баа жеткис тарыхый маалыматтарды, үңкүрлөрдүн дубалдарындагы, жүздөгөн аска таштарындагы сүрөт жазмаларында, археологиялык казуулардан табылган эстеликтеринди камтып турат. Алардын эң алгачкылары бир нече миң жылдар мурун жазылган жана аска таштардагы жазуулардын арасынан толук жазылган текстер да кездешет. Эң көрүнүктүүсү 1885 жылы Петербург университетинин чыгыш таануучусу профессор Н.И. Веселовский тарабынан окулуп, ал тоонун түштүк тарабындагы биринчи чокусунда жайгашкан. Анда хижра* жыл эсебиндеги 329-жылдагы (940-941 гг.) саманиддердин эмири Наср ибн Ахмеддин аты куфий шрифти менен жазылган³. Мындай сүрөт жазуулар илимпоздордун көңүлүн бир нече ондогон жылдардан бери өзүнө тартуда.

Бирок Сулайман тоону изилдөө 1994-жылы түштүк аймактык Улуттук илимдер Академиясынын бөлүмдөрүндө толук пландаштырылган бүтүн бир багыттагы изилдөө иштери башталган. Ошондой эле филология бөлүмүнүн башчысы Л. Жусупакматов жетектеген түштүк Кыргызстандагы баардык аймактардагы аска сүрөт жазууларын изилдөө үчүн атайын топ түзүлгөн.

Ош шаарынын айланасында кечки неолит мезгилинен бери адам баласы жашап келгендигин тастыктаган бирден бир өгө маанилүү табылгаларды 1956-жылы жүргүзүлгөн Сулайман тоодогу Рушана үңкүрү же бүркүттөр үңкүрүнөн табылган материалдар четке кагылгыс маалымат боло аларын баса белгилейбиз. Азыркы мезгилде бул жай бир топ оңдоп түзөөлөр менен тарыхый-маданий музей-коругу болуп сакталууда.

Оштогу аймак таануу музейинин археологу Е.В. Дружина тарабынан тоонун чыгыш тарабынан чуст маданиятына окшош жазуулары жана жасалуу технологиясы окшош чопо идиши 1967-жылы табылса, ал эми 1976-жылы жол курулуш иштеринин натыйжасында байыркы жер иштетүүчүлөрдүн турак жайынын катмарлары табылган [4].

Бул аймактагы казуу иштери 600 м² аймакты камтыган жана идиштердин ар кандай фрагменттери менен чоподон жасалган 800, ошондой эле 300 дөн ашык байыркы адамдарга таандык турмуш тиричи-

¹ Галицкий В., Плоских В. Старинный Ош. - Фрунзе. 1987. С. 3.

² Кравцов М.М., Сулина М.Г. Ош: Путеводитель. - Ош. 1882. С. 13.

* Хижра – Мусулманча жыл эсеби.

³ Захарова А. Историко-архитектурное наследие города Ош (Конце XIX начало XX вв.). Ош – 1997 г. с. 6

лигине пайдаланган таштан жасалган буюмдары табылган [5].

Сулайман тоосу жогоруда келтирилген маалыматтарга таянсак анын жашы, адам баласы үчүн жашоо тиричилик өткөрүүчү жайы катары 3000 жылдар илгери эле белгилүү болгону, Ош тургун жайынын цитадели экени талашсыз. Анын андан аркы тарыхына кайрылсак биринчи жазуу булактары IX-X кк. араб географы Абдул-л-Касым Хордотбек, Ибин Хаукал, Ал Мукаддастардын маалыматтарында Ош шаары жана андагы тоо, тоонун чокусундагы кароолкана жөнүндө эскерип, бирок тоонун аталышы боюнча айтылбайт.

XV кылымда ал «Бара-Кух» - эркин, берметтүү, өзүнчө турган тоо деп аталаган аталышка ээ болгон.

Мухаммед Захридин Бабур өзүнүн XV кылымдагы «Бабур-наме» деген чыгармасында төмөндөгүчө жазат: «Фегана өрөнүдө жети чоң шаар жайгашкан, алардын бири – Ош. Ал Андижандын түштүк – чыгышындагы төрт жолдун томунда жайгашкан. Ал жердин абасы бир сонун, агын суулары көп, жаз айабай жакшы болот. Чептин түштүк-чыгышында «Бара-Кух» деп аталган кооз тоо жайгашкан» [6].

Элдик айтымдарда жана уламыштарда, тарыхчылардын жазууларында, чыгыш таануучулардын, илимий экспедициянын мүчөлөрү, XIX кылымдын экинчи жарымындагы Ош шаарына келгендер бул ыйык тоону: Тахти-Сулайман, Тахт-и-Сулайман, Сулайман-таш, Сулайман тоо деп аташып калган.

Кандай жазылышта болбосун мындай аталыш Сулайман пайгамбардын, Соломон падышанын аты менен байланыштырат.

1877-жылы экспедициянын курамында Ошко келген француз саякатчысы, этнограф Мари Бурдон де Южфалвинин маалыматында Сулайман тоону мындайча сүрөттөйт: «Ош Маргаландын чыгышында, Ак-Буура дарыясынын тереңинен орун алган. Бул чоң шаар Тахти Сулаймандын айланасында жайгашкан. Тоо өтө байыркы болуп, Александр Македонскийдин тушунда эле курулган». Кийинки күнү тоого чыгып андан кооз аймакка көз чаптырып, Түндүк-батышынан Андижан, түштүк-чыгышынан - Кашкар, Батышынан Ноокатка кеткен жол, Ак-Буура дарыясынын агып турганын көрүнгөнүн жазат.

Е.Л.Марков өзүнүн «Фергана. Путевые очерки Коконского ханства» деген китебинде 1891-жылы Ошто болуу менен төмөнкүлөрдү маалымдайт:

Ош – бул өтө байыркы жана келип чыгышы боюнча да табышмактуу шаар. Жергиликтүү уламыштар акылман падыша Соломондун мезгилинде

пайда болгондугун тастыктайт. Эски шаардын ортосунда жалгыз тоо турат. Аны «Соломондун ташы» же «Соломон аскасы» – «Сулайман таш» деп аташат [7].

А. Симонов «В предгорьях Алая» 1887-жылы Туркестан ведомостуна жарык көргөн ишинде Сулайман тоосунун атынын келип чыгышы жөнүндө уламышты келтирет: «Улуу, урматтуу жана күчтүү Соломон деген падыша болуптур. Жер жүзүндү мындай падыша болгон эмес, болбойт дагы».

Анын бийлигине жергиликтүү эл каршы чыгышат (Ош шаарынын эли). Ошонда каардуу үн менен кыйкырганда шаардын ортосунда таштуу тоо пайда болуп, анын үстүнө өз тактысын орнотуп, көтөрүлгөн элди башкарган. Ошондо эл Соломонго баш ийип, ага жана анын урпактарына кылымдар бою кызмат кылууга ант беришкен. Ошон үчүн бул тоо Соломондун тактысы турган тоо деп аталып калган [8].

Сулайман тоосуна байланыштуу мындай уламыштар исламга чейинки диний ишенимдердин бул чөлкөмдө жашаганынан кабар берет жана аска таш беттеринен табылган жазуу эстеликтери далилдейт. Сулайман тоонун архитектуралык эстеликтеринен азыркы мезгилде төртөө сакталып калган. Алар: Рават Абдуллахан мечити, Орто кылымдардагы мончо, Асаф Ибн Бурхиянын күмбөзү, Сулайман-Тоо мечити.

Сулайман тоо, анын аскалары, кылым карытып, дагы деле ачыла элек сырлары менен көптөгөн окумуштуулардын, тарыхчылардын, саякатчылардын көңүл чордонундагы, ордолуу Ош шаарыбыздын тарыхый-маданий, диний-зыярат, спорт туризмдеги символу болуп жашап келүүдө.

Адабияттар:

1. Галицкий В., Плоских В. Старинный Ош. - Ф., 1987.
2. Кравцов М.М., Сулина М.Г. Ош: Путеводитель. - Ош, 1882.
3. Захарова А. Историко-архитектурное наследие города Ош (Конце XIX начало XX вв.). - Ош, 1997.
4. Заднепровский Ю.А. Ошское поселение бронзового века. Памятники Кыргызстана. - Ф., 1982. - №5.
5. Бабур Мухаммед Захриддин. Бабур-наме. – Ташкент, 1982.
6. Марков Е.Л. Фергана. Путевые очерки Кокандского ханства. Русский вестник. - Т. IX. - СПб, 1893.
7. Симонов А.В предгорьях Алая. Туркестанские ведомости, № 2,3,4,5 1887.

⁴ Захарова А. Историко-архитектурное наследие города Ош (Конце XIX начало XX вв.). - Ош, 1997 г. с. 6

⁵ Заднепровский Ю.А. Ошское поселение бронзового века. Памятники Кыргызстана. - Ф.: 1982, № 5 с.-26

⁶ Бабур Мухаммед Захриддин. Бабур-наме. - Ташкент. 1982. - С. 18.

⁷ Марков Е.Л. Фергана. Путевые очерки Коконского ханства. Русский вестник. Т. IX. - СПб, 1893. - С. 19.

⁸ Симонов А.В предгорьях Алая. Туркестанские ведомости №2,3,4,5. - 1887.